

Vasilij Melik

SLOVENSKO NARODNO GIBANJE ZA ČASA TABOROV

I

Če gledamo na slovenski razvoj v 19. stoletju, moramo reči, da ima v njem druga polovica šestdesetih let z začetkom sedemdesetih izredno pomembno in častno mesto: ta leta so prinesla prvo množično politično afirmacijo slovenskega narodnega gibanja ter splošno aktivizacijo in radikalizacijo slovenskega narodnega boja. Večja politična aktivnost na Slovenskem se je pokazala ob krizi in padcu Schmerlingove vlade, ko so vsi Slovenci pozdravili s precejšnjim upanjem na ugodnejšo preureditev države novo Belcredijevo vlado in septembrski patent o sistiranju (1865). Toda Belcredi je prinesel nazadnje precejšnjo razočaranje. Mednarodni dogodki, zlasti vojna leta 1866, ki je pomenila novo veliko zmago nacionalne ideje v Evropi, kriza habsburške monarhije, razočaranje nad njenim notranjim razvojem, zlasti nad dualizmom, prav tistim načinom notranje ureditve, ki so se ga Slovenci najbolj bali in ga imeli za najslabšega, pa še ogorčenje nad oportunistično politiko slovenskih državnih poslancev — vse to je vplivalo na močno radikalizacijo slovenskega narodnega gibanja v zadnjih šestdesetih letih. Triletna doba taborov, od avgusta 1868 do avgusta 1871, prvih množičnih političnih zborovanj, z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, velja za simbol tega časa.

Prva množična politična afirmacija slovenskega narodnega gibanja so bile volitve v deželne zборе januarja 1867. Dotedanje volitve (1848, 1861) političnega razpoloženja Slovencev še niso pokazale. Zdaj so prvič stopili kot organizirana stranka na volišča. V kmečki kuriji so zmagali v 19 od 21 volilnih okrajev, ki so bili povsem ali po večini na slovenskem narodnostnem ozemlju: po vsej Goriški, Kranjski in Štajerski. Propadli so le v velikovškem okraju na Koroškem, v Istri pa tokrat še niso nastopili.

Naslednji korak za volitvami so napravili tabori. Ti so prenesli idejo Zedinjene Slovenije s časopisnih stolpcev in zaprtih sestankov politikov in rodoljubov med množice. Tabori, ki so bili po vseh slovenskih deželah, so bili, kakor volitve, tudi neka vrsta plebiscita slovenskega prebivalstva Koroške, Primorske, Štajerske in Kranjske za združitev v eno samo politično enoto. Ta plebiscit je bil pomemben toliko bolj, ker so klavrno propadli vsi poskusi nacionalnih nasprotnikov, da bi na slovenskih tleh organizirali svoja množična zborovanja.

Težnja po zedinjenju slovenskega ozemlja je skupna skoraj vsem političnim programom tega časa.¹ Odgovor na vprašanje, kako to zedinjenje doseči, pa ni bil enoten. Eni so bili za zgodovinsko pravo, torej za povezavo dotedanjih dežel, drugi za narodno, naravno pravo, za združenje vsega slovenskega narodnostnega ozemlja brez ozira na deželne meje. Oba koncepta živita ves čas drug poleg drugega. Nekateri konservativci so načelni nasprotniki naravnega prava, druge plaši pred Zedinjeno Slovenijo misel na njeno neuresničljivost, posebej na neizvedljivost v kaki določeni deželi (Koroški, Goriški itd.), bojazen pred še premočnim provincializmom, nasprotovanjem vlade, oziri na slovanske zaveznike Čehe, Hrvate in Poljake, ki so bili za zgodovinsko pravo.

V času Belcredija se je nekaj časa zdelo, da se da zmagati le z zgodovinskimi koncepti. Vojna leta 1866 je povsem spremenila položaj, do konca je razdejala historične tradicije, ki so se zdele nedotakljive, kakor so pisale Novice 22. avgusta. Koncept Zedinjene Slovenije je znova in zelo naglo prevladal. Na splošno se ugotavlja, da »močnejša ko stara historija je še starejša pravica narodnosti«. Ideja Zedinjene Slovenije je tako naravna, ima take prednosti pred vsako drugo kombinacijo, da zoper njo enostavno ni mogoče nastopati. Njeni načelni nasprotniki umolknejo ali pa se prilagajajo. Precej resnično je torej, kot ugotavlja Slovenski narod v začetku leta 1869, da »ni nobene stvari, o kateri bi bili tako vsi Slovenci si edini kot glede Zedinjene Slovenije«.

Boj za Zedinjeno Slovenijo je bil v programu Slovenskega naroda. Zahteva po Zedinjeni Sloveniji je bila temeljna, stalna točka vseh taborov od začetka do konca. Preko taborov se je ta ideja razširila med kmečke množice po vseh slovenskih pokrajinah; tabori so bili, kakor smo že rekli, neke vrste plebiscit zanjo. Manj uspešna je bila akcija za Zedinjeno Slovenijo v deželnih zborih.² Leta 1868 so govorili v štajerskem (Herman, Vošnjak) in kranjskem (Bleiweis) deželnem zboru o stremljenju po Zedinjeni Sloveniji. Septembra 1869 so na sestanku slovenskih deželnih poslancev Kranjske, Štajerske in Goriške sklenili, da bodo na bližnjih zasedanjih deželnih zborov postavili Zedinjeno Slovenijo na dnevni red: v kranjskem deželnem zboru, edinem, v katerem so Slovenci kot večina mogli govoriti v imenu cele dežele, z resolucijo ali adresno, v goriškem in štajerskem pa z interpelacijo. Toda ta sklep, sprejet nedvomno na pritisk od spodaj, je bil res uresničen samo na Štajerskem. Interpelacija štajerskih slovenskih deželnih poslancev oktobra 1869, ki jo je sestavil Herman, je nedvomno najodločnejši in najostrejši tekst za Zedinjeno Slovenijo, kar jih imamo iz tega časa. Slovenski poslanci v kranjskem deželnem zboru, ki so bili že prejšnje leto odklonili Bleiweisov

¹ Podrobneje, s citiranimi viri in literaturo, navajam različne koncepte v razpravi Slovenska politika ob začetku dualizma (Zgodovinski časopis 22, 1968, str. 26—31).

² Več o tej akciji v razpravi, citirani v opombi 1, posebej za Kranjsko pa v posebej objavljenem referatu za Kranjsko v tej številki Zgodovinskega časopisa.

predlog resolucije ali adrese o Zedinjeni Sloveniji, so pripravili klavno resolucijo, ki Zedinjene Slovenije direktno sploh ni omenjala; ker pa je bilo zasedanje deželnega zbora prej odgodeno, sploh ni prišla v razpravo in glasovanje. Interpelacija za Zedinjeno Slovenijo v goriškem deželnem zboru pa je bila neuspeh, ker sta jo podpisala samo dva od devetih slovenskih poslancev. Akcij za Zedinjeno Slovenijo v deželnih zbora izven Kranjske odtlej ni bilo več, pač pa je postal odločnejši kranjski deželni zbor. Pod vlado Potočkega, avgusta leta 1870, torej v bistveno drugačnih okoliščinah, se je v adresi jasno izrekel za Zedinjeno Slovenijo. To željo je ponovil še v adresi oktobra 1871, pod Hohenwartom, toda ne kot aktualno zahtevo ampak kot nalogo prihodnosti. V državnem zboru Slovenci s kako skupno akcijo za Zedinjeno Slovenijo niso nastopili, pač pa je Zedinjeno Slovenijo kot upravičeno željo Slovencev omenil dr. Ethin Costa v polemiki s štajerskim nemškim poslancem Rechbauerjem 13. junija 1871.³

III

Kakor že leta 1848, se je tudi zdaj program Zedinjene Slovenije pogosto vezal z mislijo na povezavo z drugimi jugoslovanskimi narodi. Ta misel je povezana z občutkom, da so Slovenci ob vseh nevarnostih sami zase premajhni in prešibki ter da potrebujejo močnejše opore, večje enote, v katero bi bili vključeni. Tudi jugoslovanski koncepti so zelo porasli po vojni leta 1866; verjetno je na to vplivalo tudi to, da se je tedaj hrvatski sabor orientiral proti dualizmu, da so hrvatska in slovenska stališča postala bližja in da je s tem hrvatska politika dobila na Slovenskem več simpatij kakor pa jih je imela v prejšnjih letih. Jugoslovanska ideja je poudarjena v raznih dopisih Einspielerjevemu Slovencu septembra in oktobra 1866, v Svetčevih konceptih iz tega časa, v Vošnjakovi brošuri, v udeležbi številne slovenske delegacije z Bleiweisom na čelu pri svečanostih ob tristoletnici Nikole Zrinjskega v Zagrebu novembra 1866,⁴ v Levstikovem programu političnega časopisa Slovenski jug julija 1867 itd.⁵ Stikov med slovenskimi, hrvatskimi in srbskimi politiki in kulturnimi delavci je bilo po vsej priliki več, kakor pa si navadno mislimo; niso pa dovolj preiskani. Djuro Klarić je novembra 1867 izdal prvo številko časopisa Slavjanski jug, ki je prinašal na prvi strani sliko kneza Mihajla Obrenovića, okrog pa grbe Štajerske, Koroške, Srbije, Hrvatske, Kranjske in drugih dežel, objavil življenjepise Bleiweisa, Tomaná in Razlaga; naročnino nanj so zbirali v Ljubljani Bleiweis, Levstik, Murnik, Nolli in Tomšič.⁶ Vižmarskega tabora maja 1869 se je udeležil tudi zastopnik srbske omladine iz Novega Sada, ki ga je potem na slavnosti

³ Novice 1871, str. 209.

⁴ Ne decembra, kakor pomotoma Šidak-Gross-Karaman-Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914., Zagreb 1968, str. 37.

⁵ Več podatkov o vseh teh programih s citiranimi viri in literaturo v raz-

⁶ Vasilije Krestić, »Slavjanski jug« Djure Klarića, Historijski zbornik 14, pravi, citirani v op. 1, str. 50—51.

1961, str. 231—238.

v čitalnici predstavil Zarnik in je imel daljši pozdravni govor.⁷ Posebno zanimivo bi bilo vedeti, koliko so bili Slovenci informirani o sporazumu med srbsko vlado in hrvatsko Narodno stranko pomladi 1867 ter o različnih drugih kombinacijah in konceptih, ki so se v teh letih pojavljali v Beogradu, Zagrebu in drugod. Dunajska vlada je julija 1867 iskala od ljubljanskega deželnega predsednika podatke o neki okrožnici, ki naj bi jo iz Beograda poslali »ljubljskemu narodnemu odboru« in vsem čitalnicam in ki naj bi pozivala Slovence na zvezo s Hrvati.⁸

Po velikem vzponu v letih 1866/1867 se kaže jugoslovanska ideja od časa do časa tudi v naslednjih letih, vendar pa ni sestavni del slovenskega političnega programa, boja za Zedinjeno Slovenijo na taborih in v deželnih zborih. Slovenski narod, ki je začel izhajati 2. aprila 1868 v Mariboru, jugoslovanskega koncepta ni imel tako v ospredju kot Levstikov načrt julija prejšnjega leta. Nov močan poudarek pa je dobila jugoslovanska misel ob naslednji veliki vojni, vojni med Francijo in Prusijo. To pot se je pojavila tudi na znatno višji ravni, ne več le v časopisnih člankih in načrtih, ampak kot sporazum politikov prizadetih narodov. Najprej so se novembra 1870 sestali hrvatski in slovenski politiki v Sisku, nato pa decembra slovenski, hrvatski in srbski politiki z ozemlja monarhije v Ljubljani in sprejeli posebno programsko izjavo.⁹ Za popularizacijo tega ljubljanskega jugoslovanskega programa je bilo na Slovenskem v naslednjih mesecih precej narejenega: sprejela so ga slovenska politična društva po posameznih deželah, v njegovem znamenju je bil organiziran in izveden tabor v Kastvu v Istri maja 1871 s hrvatsko-slovensko udeležbo in značajem, v njegovem duhu je pisalo časopisje. Vendar po trdnosti in trajnosti sklepov ljubljanski kongres ni imel velike veljave, do predvidenega globljega in trajnejšega sodelovanja ni prišlo.

Vendar pa je kongres, kar se tiče Slovencev, opravil dve nalogi. Prva, da govorimo z besedami Slovenskega naroda leto in pol pozneje: »Pridobitev je velika v tem oziru, da se je bila naša rešilna ideja, želja po končnem zedinjenju barem avstrijskega jugoslovanstva, zopet oživila med narodom.«¹⁰ Druga naloga je prav tako, dasi manj direktno, zajeta v omenjenem članku Slovenskega naroda: kongres je prispeval k medsebojnemu seznanjanju in spoznavanju, k spoznavanju važnosti položaja Slovencev pri drugih jugoslovanskih narodih. Kot takemu in kot prvemu javnemu uradnemu dogovoru med politiki treh narodov gre ljubljanskemu sestanku gotovo pomembno mesto v slovenski zgodovini.

Hrvatska je Slovincem neposreden sosed, najbolje jo poznajo, največ stikov imajo z njo. Zaradi tega se jugoslovanska skupnost med Slovenci v teh letih navadno predstavlja kar kot združenje s Hrvatsko ter se govori in piše samo o Hrvatski in Hrvatih, čeprav npr. ljubljanski program ni tako omejen.

⁷ Zastava 8. juna 1869.

⁸ Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1928-39, str. 1013, 1014.

⁹ Več o tem, s citirano literaturo, v razpravi, citirani v op. 1, str. 52.

¹⁰ Slovenski narod 27. jul. 1872.

Jugoslovansko skupnost si predstavljajo s slovenske strani vselej kot federacijo enakopravnih delov. Zato je popolnoma točno, da jugoslovanski program ne ukinja programa Zedinjene Slovenije, niti ga ne spreminja, ampak ga samo dopolnjuje. Nekateri nasveti s hrvatske strani, da bi Slovenci opustili Zedinjeno Slovenijo, so zelo odločno obsojeni.¹¹

S tem pa smo pri pomislekih, ki so se na Slovenskem v teh letih od časa do časa pojavljali proti jugoslovanski ideji. Ti pomisleki po večini niso bili načelnega značaja, niso bili odpor do kakršnega koli sodelovanja, do sodelovanja sploh, to so bili pomisleki proti umestnosti globlje povezave »zdaj«, v sedanjem trenutku, dokler se prilike ne spremenijo. Začasnost pomislekov se navadno posebej naglašajo. Med temi pomisleki je nezadovoljstvo s hrvatsko politiko, ki da ni stalna, ne složna, ne dovolj slovanska, so spori med Hrvati in Srbi, je odpor do Madžarov, kolikor bi povezava s Hrvatsko pomenila tudi zvezo z Ogrsko, je misel, da je treba najprej še bolj utrditi slovensko zavest, šele nato pa preiti na zavest skupnosti, ker bi bil sicer to nenaraven, škodljiv skok, je naziranje, da bi bila tudi jugoslovanska skupnost premajhna in nesposobna samostojnega življenja in da za to prihaja v poštev samo slovanska skupnost ali Rusija — skoraj da največjo vlogo pa ima strah pred vsiljevanjem jezika ali imena. Kot slika mnenja, ki je tedaj prevladovalo na Slovenskem, je zelo značilen (kljub temu, da se je marsikateri Slovenec tudi navduševal za opustitev slovenščine) koncept govora, ki ga je imel ali hotel imeti Levec kot študent na Dunaju maja 1868 ob debati o jeziku v hrvatsko-slovenskem študentskem društvu Velebit. Na nasvet »Slovenci naj se pohrvatijo« vprašuje Levec oznanjevalca takega nasveta: »Kaj misli, da je nam Slovincem naša individualnost glede Hrvatov manj ljuba in draga, kakor Hrvatom njihova glede Rusov?« In na nasvet, naj Slovenci opuste slovenski jezik, naj se vse znanstvene knjige pišejo v hrvaščini, v slovenščini pa kvečjemu kaka knjižica za kmete, odgovarja Levec z vprašanjem: »Gospoda, ali naši najhujši nemškutarji kaj drugčesa zahtevajo? Ali oni ne pravijo tudi: za kmeta naj ostane slovenski jezik, izobraženemu svetu pa naj rabi nemščina. Ne vem tedaj, za kaj tako vpijemo zoper nemškutarje, če smo pri volji literaturo v dva cepa ločiti, za kmeta posebej, za izobraženega posebej.« Taka politika bi vodila po Levčevem mnenju le v ponemčenje.¹²

Prav zaradi takih trenj je treba ob novem dvigu jugoslovanske ideje proti koncu leta 1870 popraviti dotedanje napake. Zatočnik, glasilo Narodne stranke na Hrvatskem, piše pred sestankoma v Sisku in Ljubljani, da nikakor ne misli vsiljevati Slovincem hrvatskega imena ali jezika, da so prepiri zaradi obojega mnogo škodovali in razdvajali in da ima vsak slovanski narod pravico, da si svojo lastno hišo uredi kakor si sam hoče.¹³

¹¹ Slovenski narod 25. mar. 1871.

¹² Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, Četrta knjiga, Ljubljana 1961, str. 46—47.

¹³ Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, Tretja knjiga, Ljubljana 1958, str. 187.

Poleg slovenske in jugoslovanske misli je tretje izhodišče slovenskega političnega čustvovanja tega časa zavest pripadnosti veliki slovanski skupnosti in ideja slovanske vzajemnosti, misel na razširjenost in številnost Slovanov, na njihovo prebujanje in svetlo bodočnost, posebej pa še v veliki meri misel na veliko in močno Rusijo. Kot Slovenec bi človek dostikrat obupal, pa ga dviga zavest, »da smo Slovenci le mala vejica našega velikanskega naroda Slavjanskega«. In ko se v temnih trenutkih kaže, da ostaja Slovincem le dvoje, ali bodo Prusi ali pa Rusi, se seveda odločajo za Ruse.

V političnem okviru habsburške monarhije pomeni slovanska vzajemnost težnjo po političnem sodelovanju njenih slovanskih narodov, po skupnem boju proti centralizmu in dualizmu, nemškemu in madžarskemu gospodstvu. V politični praksi seveda niso politiki vseh slovanskih narodov hodili po isti poti, niti niso politiki enega naroda pri svojih političnih korakih vedno upoštevali želja drugih slovanskih narodov. Toda kot geslo je igrala slovanska vzajemnost na Slovenskem veliko vlogo. Gospodarsko in politično mnogo razvitejši in močnejši Čehi se neprestano postavljajo za vzgled, »učimo se od Čehov!« se znova in znova ponavlja kot vodilo.

Po vojni leta 1866 in uvedbi dualizma naslednje leto se je rusofilstvo na Slovenskem izredno razmahnilo. Demonstrativno pojejo rusko carsko himno, nazdravljajo ruskemu narodu in carju. Romanja v Moskvo na etnografsko razstavo se udeležijo tudi trije Slovenci, vendar ni med njimi nobenega vodilnega politika; previdna slovenska politika ni šla tako daleč kakor češka ali hrvatska.

Tega rusofilstva ne gre razumeti kot navdušenje za carizem. Slovenski narod je pisal: »Bože carja hrani se pri nas inostranskih Slovanih glasi: bože daj bratovskemu nam narodu ruskemu srečo, bože ohrani najkrepkejšega sina Slave.«¹⁴ V tem čustvovanju na splošno ni dosti razmišljanja ali kritičnega vrednotenja carskega režima in njegove politike, ni realne presoje, ne poznavanja Rusije in ruskih problemov. V tem čustvovanju ni pravzaprav bistveno, ali je Rusija absolutistična ali demokratična, taka ali drugačna, najpomembnejše je, da obstoja, da s svojo eksistenco daje oporo v nacionalnih spopadih, vzbuja upanje v bodočnost.

Deloma že po prusko-avstrijski vojni leta 1866, zlasti pa od francosko nemške vojne 1870/71 naprej se vedno več piše in razmišlja o tem, da bo prišlo prej ali slej do velikega, odločilnega boja med germanstvom in slovanstvom. Slovenski narod poudarja proti koncu leta 1871, kako potreben je Rusiji in slovanstvu zaenkrat mir: v tem času bo Nemčijo razjedalo versko in socialno vprašanje, Rusija pa se bo okrepila in mi vsi se bomo pripravljali.¹⁵ Zelo veliko piše Slovenski narod o tem, kako ruski časopisi ocenjujejo položaj v Evropi in habsburški monarhiji. Rusko mnenje je, kakor meni sredi leta 1871, »da bi se Avstrija na programu

¹⁴ Slovenski narod 17. apr. 1869.

¹⁵ Slovenski narod 14. dec. 1871.

pravičnosti in enakopravnosti za Slavene utrdila in da bi obstala.¹⁶ Od vseh slovanskih narodov se zahteva slovanska politika. Zato je Slovenski narod najprej očital Srbiji »nehvaležno vedenje do Rusije«, nato pa z velikim veseljem pozdravil poboljšanje odnosov leta 1871 ter pot kneza Milana k carju v Livadijo.¹⁷

V podrobnostih so bile seveda koncepcije o Rusiji in slovanstvu različne. Nekateri so idealizirali prav tako Rusijo, kot je bila, in niso dopuščali nobene kritike ruske države in politike. Drugi so razlikovali med rusko vlado, »ki do dan danes še ni po vsem čisto slavenska«, v kateri je »za zdaj še preveč privandranih Nemcev«, med carjem, ki je germanofil, in med ruskim narodom, ki se bo prej ali slej (morebiti prej kot si mislimo) uveljavil tudi v vladni politiki.¹⁸ Eni so računali na bodočo vključitev Slovencev v rusko državo; glavni predstavnik te smeri je bil Gregor Blaž.¹⁹ Drugi, kot npr. Ferdo Kočevar, si niso želeli »pol sveta vladajoče centralizirane ruske države« in so postavljali takemu panrusizmu nasproti panslavizem, ki mu gre za to, da »vsem tistim narodom, ki so danes podložni drugih narodov, svobodo in samostalnost pribavi« in je torej tudi za svobodno in samostojno Poljsko.²⁰ Valentin Zarnik je v svoji obsežni seriji člankov Pad Francije in Slaveni, objavljeni aprila in maja 1871 v Slovenskem narodu, naglašal, da javno mnenje v Rusiji še nič ne velja, da bi ruska vlada morala dati svobodo ne samo »poljskemu narodu, temuč tudi celi sveti Rusiji« in da bi se edino na ta način Poljaki vrnili med Slovane, kar bi pomenilo potem res nepremagljivost slovanstva. Toda tega, meni Zarnik, še dolgo ne bo. Rusija bi poleg tega po njegovem mnenju hladnokrvno prodala Čehe in Slovence Prusiji za koncesije na vzhodu.²¹ Levstik je pripisoval v daljšem članku Primerno premišljevanje, prav tako objavljenem v Slovenskem narodu marca 1871, ruskemu carju politiko zedinjevanja Slovanov, opozarjal je na že delj časa trajajoče zavezništvo med Rusijo in Prusijo; žrtev tega zavezništva bi mogli biti Slovenci in Čehi, prepuščeni Prusiji.²² Strah pred tako usodo narekuje Levstiku in Zarniku željo, da bi Avstrija ne propadla.

Jugoslovanstvo in slovanstvo se praviloma dopolnjujeta. »Ideja jugoslovanstva je celovit del ideje vseslovanstva«, piše Kočevar v Slovenskem narodu ob ljubljanskem kongresu.²³ Vendar pa se pojavljajo med obema idejama tudi določeni konflikti. Skoraj gotovo se pojavlja določeno zatekanje k ruščini tudi v zvezi z odporom do opuščanja slovenščine v korist »hrvaščine«. Ruščina kot bolj oddaljena se kaže do slovenščine tudi bolj tolerantna, razen tega pa je mnogo bolj mogočna, v njej je varstvo in zaščita, ki je v »hrvaščini« ni. V tem smislu piše svoje članke Gregor Blaž v Slovenskem narodu 1869. leta in v tem smislu sprejme drugi slo-

¹⁶ Slovenski narod 17. jun. 1871.

¹⁷ Slovenski narod 25. febr. 1871.

¹⁸ Slovenski narod 17. jun. 1871, 12, 14, 23. dec. 1871.

¹⁹ O njem posebej Dušan Kermavner v Prijatelj IV, str. 548–561.

²⁰ Prijatelj III, str. 525.

²¹ Slovenski narod 13. maja 1871.

²² Fran Levstik, Zbrano delo, Deveta knjiga, str. 184–200.

²³ Slovenski narod 10. dec. 1870.

venski študentski shod 4. septembra 1869 naslednjo resolucijo: »Glede na to, da, ako se mi poprimemo ktereга si bodi jugoslovanskega narečja, ne vidimo nobenega napredka, ne nahajamo v tem za našo slovansko bodočnost prave garancije, izrekamo svoje trdno prepričanje o tem, da za višo slovesnost je neobhodno potrebno, poprijeti se jezika ruskega.«²⁴

V.

Zaradi volilne zmage v letu 1867 so dobili Slovenci tudi v državnem zboru zelo močno zastopstvo: osem poslancev namesto prejšnjih treh; 5 iz Kranjske, 2 iz Štajerske in 1 iz Goriške. Ob sistemu indirektnih volitev se večje zastopstvo sploh ni dalo doseči. Glavno vprašanje, ki se je postavljalo pred te poslance, je bilo: ali iti na Dunaj in sodelovati v državnem zboru, ali voditi po češkem vzgledu abstinenčno politiko.²⁵ Češki voditelj Rieger je svetoval kranjskim Slovencem, naj gredo na Dunaj, pri priliki podajo ugovor v imenu dežele in naroda, se odločno izrečejo proti dualizmu, za federalizem, se dogovorijo s Poljaki in Tirolci ter končno ob ugodni priliki spet s protestom odidejo. »Od nas končno rešitev avstrijskega vprašanja ni zavisna«, je pisal Svetec, »da pa posebno mi na Kranjskem deželi lahko mnogo škodimo, če vladno silo provociramo... Mi smo preslabi, da bi sami vzdržali in odbili vladno silo, a žrtvovati se brez vsega upanja zmage, dasi bi junaško bilo, ne kaže«. S to filozofijo so šli slovenski poslanci na Dunaj. Tu so kakor Poljaki in nemški klerikalni Tirolci sedeli na federalistični desnici. Z dalmatinskim Srbom Ljubišo so imeli lasten ožji klub ter širšega skupaj s Tirolci.

Politika, ki so jo vodili glavni slovenski državni poslanci, predvsem Svetec, pa je močno nasprotovala temu, kar so Slovenci nasploh od njih pričakovali. Posebej sta zbudila ogorčenje glasovanje za adresno junija in za temeljni zakon o državnem zastopstvu (ali, kakor se dostikrat reče, za decembrsko ustavo) oktobra 1867. Slovenci so poskušali igrati vlogo lojalne, več ali manj konstruktivne opozicije, ki je zaradi svojega avtonomističnega stališča večkrat odklanjala sodelovanje pri sprejemanju določenih zakonov, ki po njenem niso spadali v kompetenco državnega zbora, v celem pa je sprejemala obstoječe stanje. Toman je aktivno sodeloval v ustavnem odboru in znameniti 19. člen temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov, ki govori o enakopravnosti narodov, je dobil svojo formulacijo v veliki meri po njegovem prizadevanju. Vlada je na vse to odgovarjala z določenimi koncesijami in določeno naklonjenostjo glede razmer na Kranjskem. Svetec je v zagovarjanju te politike poudarjal, da dualizem ni tako zlo, kakor se je bilo bati v začetku, in da so kompetence deželnih zborov večje kot so bile poprej.

Ta politika je vzbudila na Slovenskem velik odpor. Nastala sta dva tabora: tabor oportunistične, »realne« politike, tabor gesla »zmernost je znamenje politične modrosti«, tabor politike državnih poslancev — in

²⁴ Prijatelj IV, str. 46—47.

²⁵ Podrobneje o politiki državnih poslancev ter oportunističnem in »levem« taboru v razpravi, citirani v op. 1, str. 33—37 in 46—47.

tabor opozicije proti njej, tabor »levice«, kakor ga je imenoval Vošnjak,²⁶ tabor odločne in popolne opozicije proti vladi, tabor posnemanja češke abstinencijske politike, tabor odločnega boja za Zedinjeno Slovenijo, tabor, ki je dobil svoje glasilo v Slovenskem narodu.

Kakor sta se ta tabora ostro napadala, vendar boj med njima nikdar ni šel preko določene meje. Ena in druga stran se je skrbno varovala pretiravanja nasprotij. Kljub vsem konfliktom in spopadom sta se obe zavedali, da je narodno gibanje celota in da je treba to celoto na vsak način ohraniti. Tako tabori nikjer niso zahtevali abstinence od državnega zbora ali izražali nezaupnic državnim poslancem. Kritika te vrste je ostala v bistvu omejena na časopisje.

Močno se moramo varovati poenostavljanja, ki bi oportuniste in levico iz let 1867—70 enačilo s termini konservativci ali klerikalci in liberalci. V taboru oportunistične politike najdemo konservativce, pa tudi mnoge liberalce — v taboru leveice najdemo liberalce, pa tudi mnoge konservativce. Vodilni oportunist Luka Svetec je bil leta 1866 eden najbolj odločnih zagovornikov Zedinjene Slovenije in narodnega prava proti zgodovinskemu, po nazorih je bil prav gotovo liberalec. Med navdušenimi borci za Zedinjeno Slovenijo, sestavljavec najbolj odločnega teksta zanjo pa je bil Mihael Herman, konservativec, ki se je nekaj let pozneje med prvimi odločal za vključitev v pravno stranko, ki so ji liberalni Slovenci nasprotovali. Treba je tudi upoštevati, da klerikalni tabor ravno zaradi svojih nazorov ni mogel čutiti nobene ljubezni do liberalnega, cerkvi sovražnega državnega zbora in do sodelovanja v njem. Najbolj konservativnima slovenskima poslancema je najmanj mogoče očitati oportunizem, saj sta se ob obeh spornih glasovanjih leta 1867 vzdržala oziroma glasovala proti. Tudi v kranjskem deželnem zboru se slovenski poslanci, ko je šlo za nacionalno oportunistično ali radikalno glasovanje, nikakor niso opredeljevali v skladu s svojo klerikalno-liberalno orientacijo.

V taboru »levice« so dajali iniciativo in ton liberalni mladoslovenci, zbrani okrog Slovenskega naroda. V tem taboru je bila velika večina zavedne slovenske posvetne inteligence, študentska mladina, pa tudi zelo velik del duhovščine. Velike pa so bile razlike po deželah. Na Kranjskem je bilo vodstvo slovenske politike v deželnem zboru in v narodnih društvih skoraj v celoti v oportunističnem taboru, na Štajerskem pa je bilo pravzaprav vse vodstvo za radikalno politiko in ta tabor je dominiral tu prav tako kakor oportunistični na Kranjskem. Goriška je bila razdeljena; deželni poslanci so bili bolj oportunisti, tako Černe, demokrat iz leta 1848, s Tomanom vred slavljani borec za slovenske pravice v Schmerlingovem parlamentu, ki se je izrekel proti Zedinjeni Sloveniji, in Andrej Marušič, ki je s svojo Domovino veljal za glavnega zagovornika provladne politike. Vendar je bila močna tudi radikalna struja, ki je organizirala tabore in ustanovila politično društvo Soča (1869), v katerem so prevladovali liberalni mladoslovenci. Tudi na Koroškem so bili mladoslovenci organizatorji taborov in ustanovitelji političnega društva Trd-

²⁶ Vošnjakovo pismo Costi z dne 26. jun. 1868 v Costovi korespondenci v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

njava (1869), konservativni Einspieler pa je stal zlasti v začetku precej ob strani, kmalu pa je začelo vodstvo slovenskega gibanja znova prehajati v njegove roke.

Te razlike se dajo v marsičem razložiti z položajem Slovencev v posameznih deželah. Kranjska je edina dežela, kjer sta deželni zbor in deželni odbor v slovenskih rokah. Dobri odnosi z vlado morejo prinesiti deželi marsikatero korist. Tu vlada strah pred izgubo oblasti, skrb, »kaj poreče vlada«, iz katere se je tako norčeval Levstik. Goriška je druga za Kranjsko v najboljšem položaju. Moči v deželnem zboru in deželnem odboru med italijansko in slovensko stranjo so v glavnem izenačene: obe sta zdaj v medsebojnih narodnostnih bojih, zdaj v zavezništvu proti vladi in nemščini v deželi. Dasi nemške stranke v deželi ni, ker nima nemškega prebivalstva, ima vlada vendarle dokaj močne pozicije; na tej in na oni strani ima svoje »vladne« ali »zmerne« poslance. Zdaj izrablja Slovence, zdaj Italijane; zdaj jo kličejo na pomoč Slovenci, zdaj Italijani. Slovence na Štajerskem tlači nepopustljiva nemška deželnozborska večina, na deželno politiko nimajo nobenega vpliva, boj v starih deželnih okvirih je brez izgledov na uspeh. Tako na Štajerskem tudi konzervativci odločno zahtevajo Zedinjeno Slovenijo, na Kranjskem pa so tudi liberalci previdni in oportunistični.

Slovenski poslanci so končno zapustili državni zbor ob koncu marca leta 1870, pa ne zaradi kritike in pritiska svojih nasprotnikov, ampak zaradi velikih sprememb političnega položaja v državi. Ne glede na to pa je bil ta izstop pozdravljen z velikim navdušenjem in Slovenski narod je pisal, da je narodna sloga obnovljena.²⁷

VI

Vsa ta leta, ki o njih govorimo, trajajo na Slovenskem trenja med klerikalno in liberalno strujo, od katerih ima vsaka še različne odtenke.²⁸ Uradna slovenska politika do začetka leta 1867 ni imela ultramontanske podobe, kakor je bil pisal Prijatelj. Volilni programi za deželnozborske volitve januarja meseca so v vseh deželah govorili samo o obrambi narodnosti, ne pa vere ali cerkve. Po januarskih volitvah pa je prišlo do spremembe: klerikalni del narodnega gibanja je očitno zahteval, da podpre slovenska stranka tudi boj cerkve, da se opredeli; podprl pa je svojo zahtevo s sklicevanjem na izredno važno in pomembno vlogo, ki jo je v volilnem boju odigrala duhovščina. V proglasu za marčne volitve na Kranjskem se je že pojavilo staro, zdaj za uradno proglašeno geslo »vse za vero, cesarja in domovino«. Odtlej ima slovenska stranka na Kranjskem katoliško etiketo; podrejajo se ji in jo sprejemajo tudi liberalci. Ni pa v drugih deželah enako kot na Kranjskem: na Štajerskem se kažejo izrazite javne izpovedi liberalnih nazorov (Sernec, Dominkuš). Tudi med študentsko mladino se ostro kaže protiklerikalizem.

²⁷ Slovenski narod 2. apr. 1870.

²⁸ Podrobneje o klerikalno-liberalnih nasprotjih (z naštetimi viri in literaturo) v razpravi, citirani v op. 1, str. 41—46.

Ko so liberalni mladoslovenci začeli izdajati Slovenski narod, so v njegovem političnem programu omenili tudi cerkveno vprašanje ter napisali: »Slovenski narod ne bo nikdar preziral, kako globoke korenine ima v našem narodu katoliška cerkev... Tedaj ne bodo samo našemu listu verske zadeve, dogme in bistvene cerkvene naprave svete, kakor so celemu narodu, ampak poganjal se bode npr. tudi za to, da se neoskrunjeno ohrani cerkveno premoženje, da se ljudska šola ne loči od cerkve, da se oživlja bolj in bolj javno cerkveno življenje.« Tega programa se je držal Slovenski narod v naslednjih letih. Priznaval je duhovščini njene zasluge in pozitivno vlogo v narodnem gibanju, ni hvalil liberalne zakonodaje, ki je zmanjševala vlogo cerkve v državi, ni pa tudi branil cerkve in napadal liberalizma. V velikih cerkveno političnih konfliktih tistega časa je bil nevtralen, skušal je molčati o njih. Menil je, da bi pisanje o verskih zakonih in podobnih problemih utegnilo razdvojiti Slovence v dva tabora in to bi narodni stvari škodovalo. Hotel je enotnost narodnega gibanja in je zavračal pogosto ponavljajoče se mnenje, da obstojata na Slovenskem dva tabora, liberalni in klerikalni; zavračal je določene pozive za sodelovanje na liberalni podlagi z nemške strani. Kakor je nastopal zoper misel, da bi se formirala slovenska liberalna stranka, tako je nastopal tudi zoper nastajajoče posebne katoliške organizacije. Tistim, ki so zahtevali angažiranje v obrambo vere, je odgovarjal, »da je naša narodnost v veliko večji nevarnosti kakor katoličanstvo« in je to nevarnost argumentiral z mednarodnim položajem, z nemško in italijansko nevarnostjo, z mogočim razpadom Avstrije. Zato je treba delati zdaj za narodnost, za druga vprašanja imamo še čas.

Ta politika je nekaj časa doživljala lepe uspehe. Tabori, glavna politična akcija, ki so jo začeli in v glavnem tudi izvedli liberalni mladoslovenci, se nikjer niso spuščali v cerkveno-politične probleme. Njihove zahteve so bile samo nacionalne, v obrambo vere in cerkve nikjer niso nastopili, kljub temu, da so s klerikalne strani izražali želje po tem. To pa kaže, da je bil liberalni tabor v letih 1868, 1869 toliko močan, da je s svojo politiko pridobil tako široke kroge, da mu večja popuščanja niso bila potrebna, da je mogel držati politiko molka in nevtralnosti v verskih zadevah.

Pod tem sorazmernim mirom in slogom pa so tlela vedno večja bodoča nasprotja. Katoliški tabor v Avstriji se je konec šestdesetih let vedno bolj organiziral. Ta val je zajel tudi slovenske dežele. Nastajajo katoliška društva in katoliška politična društva. Zlasti pomembne so volitve v deželne zbornice sredi leta 1870. Tedaj je v nemških deželah monarhije prvič nastopila organizirana klerikalna stranka ter dosegla na kmetih precejšne uspehe. Nova skupina poslancev se je s tem pojavila v deželnih zborih in v državnem zboru. To je seveda močno vplivalo tudi na Slovence. V boju proti nemški liberalni stranki se je ponujal nov zaveznik; klerikalni del slovenskega narodnega gibanja je to zavezništvo vabilo zaradi istih načelnih izhodišč, liberalnemu delu se je to zavezništvo prav tako načelno upiralo (da ne govorimo o različnih nacionalnih konceptih). V novem položaju se je klerikalizem krepil, liberalizem je slabel, nasprotja

pa so rasla. V prejšnjem poglavju smo govorili o položaju na Štajerskem, kjer so bili Slovenci v deželnem zboru sami proti nepopustljivi nemško liberalni večini: Zdaj so se po volitvah leta 1870 pojavili v deželnem zboru nemški klerikalci. Nemški liberalci so sicer še vedno ohranili večino v deželnem zboru, toda eno mesto v deželnem odboru je zdaj le lahko pripadlo opoziciji, Slovencem in nemškimi klerikalci. Kako naj se ti stranki povežeta med seboj? Ob tem vprašanju se je poglobljal razcep med štajerskimi Slovenci. Septembra 1871 je zmagal v brežiškem volilnem okraju nemški kandidat zaradi liberalno-klerikalne nesloge med slovenskimi volivci. Leto zatem, septembra 1872, ob občnem zboru Slovenske matice, se slovensko narodno gibanje prvič jasno razcepi v dve stranki, v letu 1873 pa na prvih državnozborskih direktnih volitvah nastopi vsaka zase s svojimi posebnimi kandidati.

VII

Kakšna so stališča kroga okrog Slovenskega naroda, našega mladoslovenskega tabora, iniciatorja aktivizacije in radikalizacije narodnega boja, do habsburške monarhije?²⁹ Gotovo je, da se v objavljenih programih in izjavah poudarja navezanost na monarhijo, dobro in zvesto avstrijstvo. V tem smislu so avstrijski vsi naši programi tega časa. Vendar pa ta navezanost na Avstrijo nikakor ni brezpogojna. Vezana je na priznanje enakopravnosti. Poudarjanje navezanosti na Avstrijo je gotovo plod različnih nagibov. Pri nekaterih, zlasti konservativno usmerjenih ljudeh izhaja nedvomno iz globokega tradicionalnega občutka in prepričanja. Mnogokje je le propagandnega značaja in zato neiskreno. Na eni strani poudarjajo zvestobo Avstriji in dinastiji, da bi bile slovenske težnje in zahteve bolj sprejemljive za dvor in vlado, na drugi strani poudarjajo zvestobo v obrambo proti nemškim nacionalnim nasprotnikom, ki Slovencem v tem času zelo radi podtikajo protiavstrijske tendence. Pri utemeljevanju Zedinjene Slovenije se stalno poudarja, da bi bila taka tvorba v interesu monarhije in v njeno obrambo, zlasti proti italijanskim aspiracijam. Mnogokje je avstrijstvo le hladen političen račun. Ob nemški in italijanski nevarnosti je najboljša rešitev še v habsburški monarhiji. Zarnik je zapisal v svojem volilnem programu, »da nam med vsemi državnimi kombinacijami Avstrija daje še vedno največje poročstvo za ohranjenje in vzdrževanje naše narodnosti; a to edino le takrat, ako se Avstrija na svoji po naravi odmerjeni, to je, federativni podlagi ustroji«.³⁰ Priključitev Nemčiji ali Italiji ali razdelitev med obe bi nedvomno, o tem so si Slovenci edini, pomenila strahoten udarec. Odtod — povsem brez zveze z ljubeznijo ali navezanostjo do Avstrije — določen strah pred propadom monarhije, strah, ki ni bil neupravičen. Ta strah je pri opredelitvah do Avstrije nedvomno zelo pomemben.

V teh letih je veliko vprašanje, če bo Avstrija sploh preživela velike spremembe evropskega političnega zemljevida. Glede obstoja monarhije

²⁹ O stališču do Avstrije podrobneje v razpravi, citirani v op. 1, str. 53—58.

³⁰ Novice 12. maja 1869.

je Slovincem jasno, da ni odvisen od njihovih želja, ker so premajhen in preneznaten faktor. Niti je ne morejo obdržati, niti je ne morejo razbiti.

V celem pa mladoslovenci nikakor niso bili povsem privrženi monarhiji, kakor menijo nekateri, nikakor niso računali na Slovenijo le v okviru monarhije in nikakor niso bili popolni avstroslavisti. Avstroslavizem je imel svoj veliki čas v letu 1848, v šestdesetih letih je bil položaj že drugačen. Razočaranju pod Schmerlingom se je po kratkem intermezzu upanja pridružilo še večje razočaranje, naravnost ogorčenje ob dualizmu. Leta 1848 so Slovenci imeli, kakor tudi drugi slovanski narodi monarhije, voljo braniti Avstrijo in boriti se zanjo. Take volje pa zdaj ni. Mladoslovenci so to zelo jasno povedali. Slovenski narod piše 17. decembra 1870: »Da je avstrijsko vprašanje identično s slovenskim, trdè pri nas samo tisti politikarji, ki so v absolutističnih časih... narodno politikovati začeli in jim je fraza, da se prej 'hrib omaje' nego Slovenčeva zvestoba, v dušo zarastla, dasiravno stavimo mi drugi glavó, da z nami vred nimajo nikakega veselja, žrtvovati se za Avstrijo, ako nam tudi pravična ni. Gesla: mi hočemo za Avstrijo sladko umreti, tudi če nam za življenje kot narod in Slovani ne dáde garancij — si pri nas še nikdo ni postavil.« V drugem članku pol meseca pozneje (3. januarja 1871) pa je rečeno, da brez vse hinavščine želimo, da se Avstrijo ohrani, da pa želimo drugačno Avstrijo. Ob taki, kakršna je, »se moramo oklepati, navduševati in žrtvovati le za svojo ožjo domovino«, to se pravi, le za Slovenijo. »Naš državni patriotizem pa nam je predpisan v kazenskem zakoniku in naše požrtvovanje bode toliko, v kolikor se nam bode predpisalo v davkarskih knjigah in v brambovski postavi.«

Vidimo torej, da liberalni mladoslovenci ob dualizmu ne stoje več na pozicijah klasičnega avstroslavizma. Njihov temelj je samo Slovenija — Avstrija je povsem podrejenega pomena. Zanja nimajo ne vere, ne ljubezni, ne občutkov dolžnosti ali žrtvovanja, za bodočnost jim je le ena od možnosti.

Ves boj za Zedinjeno Slovenijo, ki so ga začeli mladoslovenci, je bil povezan z računanjem na morebiten razpad habsburške monarhije. Ni šlo samo za to, da bi od cesarja ali od vlade dosegli uresničenje zahtev po enakopravnosti in združitvi, ni šlo samo za ta, da tako rečemo, notranjepolitični problem. Šlo je za mnogo več. Leta 1866 je bil izločen iz monarhije prvi del slovenskega narodnostnega ozemlja, Beneška Slovenija. To je bil vsekakor opomin. Razdelitvi slovenskih dežel med Nemčijo in Italijo ali drugim podobnim posledicam razpada monarhije se je bilo mogoče izogniti samo na en način: ali čimprej doseči Zedinjeno Slovenijo ali pa se z izpričanimi in jasnimi, množično podprtimi zahtevami po njej tako uveljaviti pred svetovnim javnim mnenjem, da bi bilo mogoče najti podporo med odločujočimi velesilami. Dostikrat so nas celo tisti, ki so imeli iste nacionalne nasprotnike in bili torej naši zavezniki, smatrali za narodič, ki je premajhen, premalo razvit, pa tudi postavljen na preveč izpostavljeno ozemlje, da bi mogel računati na kako boljšo bodočnost. Poleti 1866 so prezrli Slovence na konferenci federalistov, ki so se je

udeležili samo Čehi, Poljaki in Hrvati. Riegerjev program, ki je bil tu sprejet, je puščal Slovence v nemški skupini. V svoji presoji jugoslovanskega kongresa v Ljubljani decembra 1870 je bil Svetozar Miletič zaradi nemške nevarnosti proti takojšnjemu povezovanju s Slovenci.

Treba se je bilo torej uveljaviti v svetu, doseči, da bo slišal o nas, o naših težnjah in zahtevah, treba pa je bilo tudi poskrbeti za to, da bodo za temi težnjami in zahtevami stale množice, da bo za njimi res stalo celo slovensko ljudstvo. To misel najdemo dostikrat zapisano. »Če katastrofa pride,« je pisal Jurčič v Slovenskem narodu 17. decembra 1870, »mora nas najti pripravljene in naš narod in svet in naši protivniki Nemci morajo vedeti, kam hočemo, kaj tirjamo. Z zedinjenjem Slovencev med seboj — postavili smo prvi del našega programa za bodočnost na dnevni red, z idejo zveze s Hrvati — drugi del. Sedaj nam je delavnim biti, da se te ideje v narodu utrdijo in da se zvršetku bližajo. Kedaj bodo realizirane, ter ali v monarhiji, ali po rešitvi orientalnega pitanja — to ne odločujemo mi, to odloči bodočnost, ktera bode naše želje že na dnevnem redu našla in narod pripravljen dobila«. Podobno piše Zarnik v začetku naslednjega leta in posebej citira Déakove besede, ki naj veljajo tudi za Slovence: »Če Avstrija razpade, si moramo že vnaprej svojo deželo urediti, da z gotovim državnopravnim faktorjem vsakemu tujcu nasproti stopimo.«³¹

V habsburški monarhiji, taki, kakor je bila v teh letih, in v evropski situaciji, kakršna je bila takrat, Zedinjena Slovenija gotovo ni bila dosegljiva. To je bil nedvomno tudi glavni vzrok za to, da so se oportunisti tako branili, govoriti o nji. Toda mladoslovenski voditelji so imeli širše koncepte. Njim je šlo za to, da postanejo Slovenci znani zunanjemu svetu, da izpričajo pred njim, pred Evropo, svoje zahteve, svojo politično voljo po združenju in svobodnem življenju. In prav če upoštevamo te širše koncepte, če vidimo, kaj so imeli mladoslovenci pred očmi in kaj so predvsem hoteli doseči, nam realnost, bistrina, pravilnost in smiselnost njihovih idej vzbuja občudovanje.

³¹ Slovenski narod, 13. maja 1871.

Summary

THE SLOVENE NATIONAL MOVEMENT AT THE TIME OF "TABORI"

The author describes in detail the three year period of meetings (tabori) between 1868—1871, which were held on the whole Slovene ethnical territory, and which had, in a sense, the character of a plebiscite for United Slovenia.